

reflected his image of the world. This character loses tragic tension due to connection of man and God.

Keywords: Confession, revelation, Spiritual Drama, consciousness, overcome the tragic, symphony.

Василь Яременко

ШЕВЧЕНКОВІ ОСКАРЖЕННЯ В ПОЕМІ “СОН (КОМЕДІЯ)” ЗА ХРИСТІЯНСЬКО-ІСТОРІОСОФСЬКИМ ВИМІРОМ

Досліджуються християнсько-історіософські шари твору Тараса Шевченка “Сон (Комедія)” в їх зіставленні з християнською етикою.

Ключові слова: Христос, містицизм, істина, поняття, теологія, гармонія.

В шевченкознавстві поема “Сон (Комедія)” безліч разів аналізувалася як політична сатира, антиімперський твір¹. “Сон” — се велике оскарження “темного царства” за всі теперішні й минувші кривди України², — зазначав Іван Франко, відносячи твір до політичної поезії. Ігор Качуровський теж іменує цей твір “політичною сатирою у формі видіння”³. Не заперечуючи цієї думки, вважаю, що і даний твір Шевченка важко вбгати в якісь одні рамки. Метою даної статті є часткове з’ясування й християнсько-богословських та історіософських шарів поеми, які тісно переплітаються.

Вже сама назва поеми налаштовує на містичне і, відповідно, релігійне сприйняття. “Містичне почуття — це наближення людини до Абсолюту”⁴ — вважав медієвіст Борис Ярхо. Його учень Ігор Качуровський стверджує, що тільки в епоху Середньовіччя видіння “набуло специфічних ознак літературного жанру”, і вважає, що цей жанр якраз завершує один із вершинних творів світового письменства — поема Данте Аліг’єрі “Комедія” (назва “Божественна” з’явилася пізніше)⁵. Цей твір багатьма розглядається як теологічний і студіюється в католицьких школах. В часи Данте “комедією” називали твір із щасливим закінченням⁶. Шевченко, мабуть, цього не знав, коли в підзаголовку вказав це слово. “І все ж потрактування Шевченкового означення “комедії” тільки в ракурсі політичної сатири видається завузьким, у кожному разі вочевидь недостатнім”⁷, — точно зазначає Юрій Барабаш. І справедливо висновок: поняття “комедія” набуває в даному випадку

“радше рис метафоричних, ніж термінологічних, його багатозначненнєвий, метафоричний зміст і глибинний підтекст наштовхують на зіставлення Шевченкового “Сну” — саме як “комедії” — з “Божественною комедією” Данте або “Людською комедією” О. Бальзака⁸. Варто логічно завершити цю тезу шанованого вченого: Шевченко й вжив це означення передусім для того, щоб наголосити на зв’язку своєї поеми із твором Данте і демонстрації продовження містично-релігійної традиції, закладеної в ньому. Прикметно, що в Шевченковому лексиконі слово “комедія” більше не зустрічається. І тут не важить, чи на час написання поеми він читав першу частину “Божественної комедії” (“Пекло”) в російському прозовому перекладі, видану в 1842-1843 роках в Санкт-Петербурзі⁹. Достатньо було через мистецькі кола (може, й за допомогою Карла Брюлова) добре уявляти собі зміст, структуру, теологічний характер і спрямування цього твору і бути такою людиною, як Шевченко, щоб належно оцінити грандіозність задуму й масштаб реалізації такої величної теми. Але ж загалом ні структурно, ні композиційно твір “Сон (Комедія)” не подібний до “Божественної комедії”, “де кожна деталь зважена і розрахована” (О. Дейч). І тим паче він не відповідає середньовічним параметрам такого літературного жанру, як видіння. А з іншого боку, в ньому також простежується таке притаманне Шевченковим творам, відповідне до християнської символіки, тричленне композиційне членування (умовно: Україна — Сибір — Петербург) і вживаються лексеми “рай” (5 разів), “митарство” (1 раз), “суд” і “страшне судище” (2 рази), які відповідають таким засадничим церковно-теологічним поняттям загробного світу, як “рай”, “чистилище”, “страшний суд” й містяться у творі Данте. Лексеми “пекло” в поемі Шевченка немає, але її почасти заміняє таке собі містичне “провалювання під землю” в заключній частині. Ця відсутність не випадкова, бо зазначені поняття у нього ніби перенесені в реальний світ (своєрідне протиставлення середньовічній інтерпретації), де “замінником” пекла часто виступає кріпацько-імперська чи якась інша дійсність. “Ми в раю пекло розвели...” — читаємо в його поезії “Якби ви знали, паничі”. І в цьому сенсі Шевченкова “Комедія” ніби випередила Бальзаківську. Не випадково ж академік Іван Дзюба, дуже чутливий до Шевченкового слова, так пише про перші рядки поеми: “Канонічний шевченківський зачин цього разу особливо масштабний — це ніби узагальнена характеристика тієї “людської комедії” та її різноманітних персонажів”¹⁰. Олександр Герцен помітив, що на ієрархічній драбині Російської імперії “каждая ступень ... приобретает, как в дантовских *bolgi* новую силу, новую ступень разврата и жестокости”¹¹. Такі моральні / аморальні кола-сходження простежуються і в Шевченковій поемі.

В християнському богослов'ї поет звично для себе шукає ґрунт для олюднення людини, віднайдення в ній “образу Божого”. Він не стверджує, що люди в згадані поняття вкладають свої життєві уявлення про добро, зло, страждання, справедливість (це був би атеїстичний аспект), а лише використовує їх для оскарження існуючого ладу та осуду того “суєтного люду”, який намагається скласти свої уявлення про загробне життя — уречевлити (матеріалізувати) те, що пізнається лише чуттями, а не розумом (шукання конкретного “якогось раю”). Не випадково, що поняття раю в поемі полісемантичне, а поняття “страшного суду” — лише богословське, як Боже воздання за людські діла: “ ... Мов із тісної домовини / На той останній страшний суд / Мерці за правдою встають”. Для автора було важливим, що воно має “пряме” моральне спрямування, етичну виразність і належить до чотирьох речей, про які має постійно пам'ятати християнин. Думаю, що Шевченкові підходи до категорій загробного світу якраз і наближаються до християнсько-богословського розуміння — саме в сенсі згортання деталізації і більшого абстрагування. Адже стосовно трактування “пекла” С. Аверинцев констатує наступне: “У каноні Нового Завіту попередження про загрозу Страшного суду посідає важливе місце, але чуттєва деталізація пекельних мук відсутня. Стан того, хто перебуває у пеклі, замальовується не іззовні (як видовище), а з середини (як біль). [...] Найсталішою конкретною рисою пекла у Новому Завіті є згадка про вогонь, символічний характер якого увиразнено через очевидну цитатність відповідних місць ...”¹². Такий підхід спостерігаємо і в сучасних теологів¹³. Отже, вважаю, що аналізований твір треба називати саме так, як зазначено в рукописі — “Сон (Комедія)”¹⁴, але друге слово подавати з великої літери.

Містичне спрямування назви Шевченкового твору, посилене нагадуванням про “Божественну комедію”, значно конкретизується в епіграфі. Він стосується слів Христа із 14 розділу Євангелія від Іоанна про третю особу Святої Трійці — Святого Духа, які смислово містять три вірші: “15. Якщо ви мене любите, зберігайте мої заповіді. 16. Я проситиму Отця, і він дасть вам іншого Утішителя, щоб з вами був повіки, 17. Духа істини, якого світ не може прийняти, бо його не бачить і не знає. Ви ж його знаєте, бо він пробуває з вами і у вас буде”. Шевченко цитує лише перше речення 17 вірша, подаючи слова “Духа істини” в називному відмінку. Враховуючи й загальний контекст усього розділу Євангелія від Іоанна, на мою думку, автор наголошує на гіркоті слів Спасителя про неприйнятність людським загалом Божої мудрості, яка, за словами філософа Спінози (не християнина), найбільше проявилася саме через Ісуса Христа, і одночасно він дає орієнтир читачеві до розуміння основної ідеї твору — дисгармонії світу через її ігнорування та

незнання. “Вже від епіграфа починається діалог поета і його твору зі світовим історично-культурним контекстом”¹⁵, — точно помітив Ю. Барабаш.

Отже, уже в епіграфі містичне поєднується з раціональним, оскільки мовиться про знання та істину, яка, породжена релігією, тепер може бути й відгалуженою від неї, ставши для загалу певним загальноприйнятим морально-етичним положенням. Раціональний мотив в поемі надалі посилюється тим, що провідником героя поеми виступає сова — символ мудрості, або прямою апеляцією до здорового глузду: “Чи ще митарство? чи вже буде? / Буде, буде, бо холодно, / Мороз розум будить”. Для нагадування про потребу навернення до Христової науки не лише через віру та обряд, а й через розум автор використовує й вже згадані основні поняття. Наприклад, настирливий мотив “очікування і шукання раю” ще в земному житті (автор ніби і себе іронічно включає в цей процес — “Та тим часом пошукаю / на край світа раю”), — як до кінця абстрагований вияв обрядовірства (очікування винагороди за ретельне виконання обрядового дійства) і чи не головна перепона для гармонізації взаємин людини з ближніми, природою, середовищем, для поборювання соціального зла¹⁶, — теж нагадує про науку Христа, який пояснював, що “Божеє Царство всередині” людини (Лк. 17:20-21). Отже, не досить констатувати, що у творі “поет вимагає від усіх, щоб визнавали Бога, мали Бога в серці, мали сумління та жили по-Божому”¹⁷. У поемі автор ставить передусім проблему розуміння людьми Христових настанов (як саме “жити по-Божому”?), вказує на якісний рівень того розуміння, на втілення в ділах Божої науки.

Дисгармонія породжується, зокрема, людською гріховністю. І в поемі вже в першій частині засуджуються основні гріхи: гординя “... І царата, і старчата — / Адамові діти”), ненаситність (вражаючий троп “несите око”), ненависть і гнів (“гострить ніж на брата”, “вижде нещасливий / У тебе час... і не благай”). А особливо автор, як і Христос, не любить релігійного лицемірства, коли “мурування храмів, тверезість, богобоязливість, любов до отечества” поєднуються з одночасним обдиранням і того ж рідного краю, і ближнього. Нагадується про основні обов’язки християнина, зокрема із семи діл духовного милосердя — про навернення грішника й навчання нерозумного: “А братія мовчить собі... / Може так і треба?”. Для таких Христової науки (Бога-Логоса, Бога Живого) не існує: вибуховий іронізм “Так і треба! Бо немає Господа на небі!”. Суттєво, що ці авторські моральні оскарження завершуються по суті нагадуванням про принцип “Не судіте, щоб і вас не судили” із Нагорної проповіді Христа (МТ. 7:1): “І той..., і той... А що ж то я?”. Так само прощання із Землею та Україною теж завершується нагадуванням про дієве християнство: “... Жива правда / У Господа Бога!”.

Далі в поемі йде опис досконалого Божого творіння — чарівної природи і контрастного до неї соціального стану. І опис того стану для людини правдивої релігійності, душа якої переповнена болем, закономірно завершується богоборчою нотою (вже своєрідне “богоборче оскарження”): “Може й бачить та помага, / Як і оті гори...” . Але той сплеск майже негайно нівелюється інтенцією “послати думу аж до Бога” (знову ж таки, за наукою, порадою).

Унікальною особливістю твору є те, що тут за православною традицією мовиться не про потойбічне очищення душі в певному середовищі (чистилищі), а своєрідні “митарства” проходить душа окремої земної людини — самого ліричного героя, за яким стоїть автор. І ті “митарства”, відповідно до християнського богослов'я, супроводжуються поняттями спокутування і спасіння. “І коли я спокутую...” — ці слова, хоч і породжені болісними роздумами та муками-відчуттями важкого стану ближніх, одночасно нагадують про спокутну жертвність і Христа, і людини як визначальну рису християнської моралі. “... Інтонція Книги Псалмів і пророчих книг є переважно інтонацією воання” — зазначає С. Аверинцев, аналізуючи поняття “спасіння”. І вважає, що християнство утримало старозавітне розуміння спасіння, але в цій релігії воно вже включає не просто спасіння від загибелі, від смерті, гріха, але й “оновлене життя”, “життя во Христі” з відповідними чеснотами¹⁸. Саме таке спокутування і спасіння прочитується в численних відступах поеми — внутрішніх монологів-воаннях героя поеми, які примушують згадати біблійних пророків. Ю. Івакін навіть помітив, що якраз в одному з них “слова “Нехай знову рига змії, трупом землю криє”, можливо йдуть від біблійного “яко се аз пошлю на вас змеи умерщвляющия, имже несть обаяния и угрызут вас” (Кн. Ієремії, VIII, 17)”¹⁹. А в рядках, які починаються словами “За що ж кара, / За що мені муки?...”, цей дослідник вбачав “майже вселюдську скорботу поета”, який виступає в ролі “самої зневаженої совісті людства, що волає до світу”²⁰. Ота “вселюдська скорбота” і біль за ближнього, що постійно звучить у поемі, і є найяскравішою демонстрацією та особистим прикладом засвоєння Христової науки — передусім двоєдиної заповіді любові.

Постійне контекстуальне нагадування про Христову науку зрештою завершується в умовній другій частині поеми появою образу-символу самого Христа. Ледве окреслений, Він ніби власним прикладом засвідчує її істинність: “В муці, в каторзі не просить, / Не плаче, не стогне! / Раз добром нагріте серце / Вік не прохолоне!”. Ю. Івакін переконав багатьох інших, що це саме образ Христа: розп'яття між двома розбійниками; есксклюзивні означення “Цар всесвітній! Цар волі, Цар, штепом (еквівалент тернового вінця) увінчаний” (“Цар всевишній!” — в одному зі списків); вдалі слова

атеїста В. Белінського про Христа — “Он первый возвестил людям учение свободы, равенства и братства и мученичеством запечатлел, утвердил истину своего учения”. Але шевченкознавець не “переконав” (через данину тодішнім ідеологічним настановам) себе: все-таки, мовляв, “тут образ не Христа, а сучасного революціонера”²¹. Не впевнені й інші провідні вчені в тому, що це однозначно символічний образ Господа²². Наприклад, контраргумент І. Дзюби — слова “Раз добром нагріте серце” / Вік не охолоне” як свідчення “людського характеру подвижника”²³. Але ж у християнстві крім божественної природи Христос має і людську (Богочоловік), а слово “вік” можна тлумачити і в значенні вічності — “ніколи не прохолоне”, “завжди буде теплим”. Міркую, що можливо саме під впливом цього образу М. Костомаров, який навесні 1846 року поему, за його словами, “читал и перечитывал... всю ночь и был в полном упоении”²⁴, формулював пункт 6 своєї “Книги буття українського народу”. “Немає другого царя, тільки один цар небесний утішитель, хоч люди і поробили собі царів в постаті своїх братів-людей со страстями і похотями”²⁵. Але в аспекті даного розгляду поеми важливо, що після окресленого символу Христа знову іде авторський відступ, в якому у формі звертання до Божого Сина (а, може, й до самого себе?) знову мовиться про передавання, ширення-засівання “дум”, заснованих на Христових істинах, тобто Божої мудрості.

Найбільше політичного змісту зустрічаємо в умовній третій частині твору, в якій подано незрівнянну за лаконічною насиченістю та образним відтворенням картину імперського ладу. Але і в ній автор не забуває за християнські моральні імперативи: засуджуються невдячність (“Сміються та лають / батьків своїх...” — порушення п’ятої заповіді), пристосуванство, хабарництво, підлабузництво, цинізм, прислужництво, обжерливість і пиятика. Подається, за висловом С. Смаль-Стоцького, “образ усєї “гнилої моралі” того “раю”²⁶. А християнськість, зокрема, проявляється і в тому, що колаборанство української еліти передається через антропологічну символіку: “Плач, Украйно! / Бездітна вдовице!”. Оскарженню тут підлягає все придворне панство, на адресу якого Шевченко в передмові до нездійсненого видання “Кобзаря” знаходить точні (і відповідні даній темі) прикметники — “мерзенне і богупротивне”²⁷. Та, власне, й увесь імперський лад зображений у поемі “богупротивним”²⁸. Але найгостріші стріли-інвективи спрямовані на вінценосних осіб, поданих з “вбивчою карикатурністю” (вислів Ю. Барабаша) та проти їхніх прославлювачів. У зв’язку з цим Шевченкові докоряють у тому, що в поемі він брутально образив жінку, царицю, яка свого часу брала участь у благодійницькій лотереї, організованій для його викупу з кріпацтва, — тобто вчинив не по-християнському. Можна привести

низку аргументів, якими цей закид спростовується²⁹. Але в аспекті даного розгляду достатньо одного: вже сам по собі культ царів і їхня участь в його формуванні є порушенням відразу двох перших заповідей християнського декалога і відповідно об'єктивно світоглядною дезорієнтацією людей (теза про правителів як “помазаників Божих”), сакралізацією недостойного (“Так оце-то та богиня!”) і профанацією священного, зрештою — недопустимою маргіналізацією Христа. А у випадку України — це ще й царистські ілюзії значної частини дворянства щодо збереження козацьких автономій. Найзгубніший наслідок порушення заповідей “Нехай не буде в тебе інших богів” і “Не сотвори собі кумира” — можливість чинення і множення зла вже від імені “обоженного” царя. Саме про це, відповідаючи на питання стосовно висміювання в поемі “священної особи монарха” і “августійшого сімейства”, щиро казав Шевченко на допиті: “...Я увидел нищету и ужасное угнетение крестьян помещиками, посессорами и экономами шляхтичами, и все это делалось и делается именем государя и правительства”³⁰.

Існуюча дисгармонія світу з його відторгненням християнських цінностей є насамперед результатом і попередніх історичних процесів, і безпам'ятства (християнсько-моральний аспект). Звідси — історіософські штрихи поеми або оскарження минулого, про що заявлено в самому тексті: “Тяжко-тяжко мені стало, / Так, мов я читаю / Історію України”. І в цій частині є виразна містично-релігійна складова: наприклад, “біла пташка” — збірна душа тих, кого цар “мусянджовий” колись “Загнав, голих і голодних, / У сніг на чужину” та на їхніх кістках “заклав столицю”³¹. Але загалом авторські екскурси в минуле, як доказано коментаторами поеми, ґрунтуються на правдивому історичному матеріалі. Впадає в око, що в поемі вони відбуваються на персоналізованому рівні, що цілком відповідає християнському принципу особистісного вільного вибору і особистої відповідальності. А ще — переважно з наголосом на аморальності історичних персонажів, з яких тоді “віршомазі” робили культ: творець імперії цар Петро I — “поганій, проклятий, неситий, гаспид лукавий”, а обоє вони з Катерино II — “Кати! кати! людоїди!”. Вони ж не просто створювали імперію, а й при цьому порушували ще не скасовані правові і моральні норми свого часу: використання саме козаків не як військової сили, а для рабської чорнової роботи; арешт та ув'язнення наказного гетьмана Полуботка, за словами О. Герцена, “вопреки всякому понятию чести и нравственному стыду”³²; підступне (ще до видання указу) скасування Запорозької Січі тощо.

Засудження отожднення земного царя з небесним сягає апогею в наступних словах поеми: “...а з шкур наших / собі багряницю / Пошив жилами твердими / І заклав столицю / В новій рясі”. “Багряниця” (також пурпур,

порфира, грец. *κοκκίνοξ*) — урочистий одяг або мантія монархів чи царів темно-червоного кольору, знак верховної влади³³. Глумлячись над Христом напередодні розп'яття, саме в неї Його одягнули на деякий час (Мк. 15:17). Називаючи багрянлицю “ноюю рясю”, Шевченко також нагадує і про цілковите одержавлення православної Церкви в часи першого російського імператора, і, думаю, про лицемірство “земних царів”, оскільки рясця є простим, а не богослужбовим одягом осіб духовного звання і монахів³⁴. Враховуючи це, немає сенсу говорити про Шевченкову тенденційність при висвітленні в поемі постаті Петра I³⁵, бо, за вченням Ісуса Христа, мета чи позитивний результат аж ніяк не виправдовують негідних засобів для їхнього досягнення. Так само немає в поемі й ідеалізації Павла Полуботка як “патріота й мужнього викривача царського деспотизму”³⁶. І не лише тому, що у творі мовиться про збірний образ наказного гетьмана і його слова подані в містичний спосіб (“... співає / щось такеє невидиме”, “біла пташка... спустилась”), а й через цілком природній захист ним грубо пограних прав передусім козацького стану (“Що ти зробив з козаками?”, “Мене, вольного гетьмана...”). “І Бог не розлучить / Нас з тобою. Кайданами / Скований зо мною / Навік-віки” — це передусім не вказівка на майже одночасну смерть царя і гетьмана, а на вічні муки совісті імператора (аспект пекла).

Але чи дійсно в поемі, як вважає Ю. Барабаш, “імперія, мимовільно, через надане їй слово, виявляючи свою злочинну сутність, тим самим обертається на оскаржуваного перед судом історії, а поет виступає в ролі позивача та прокурора”³⁷? Враховуючи потужні контекстуальні христологічні шари твору, точніше говорити про Шевченкове моральне право і відчуття ним обов’язку християнського оскарження в сенсі біблійно-пророцької констатації реального стану речей.

Те, що і в описі Петербурга є “український інгредієнт” з його історичною складовою, може свідчити, що ідея України є сенсовою і структурною парадигмою Шевченкової творчості³⁸, але не меншою мірою такою парадигмою можуть бути християнські цінності ...

Ігор Качуровський наголошує, що творчість Шевченка “наскрізь духовна й просякнена релігійним світоглядом” і в його “поезіях згадки та звернення до Бога — це не літературний засіб і не данина моді, а прояв глибокої віри”³⁹. Аналіз показує, що і поема “Сон (Комедія)” не є тут виключенням.

1. Франко І. Темне царство // Франко І. Твори в двадцяти томах. — Т. XVII. — К. : Державне видавництво художньої літератури, 1955. — С. 9-28; Смаль-Стоцький С. Т. Шевченко. Інтерпретації. — Черкаси: Брама. Видавець Вовчок О. Ю., 2003. — С. 173-192; Івакін Ю. Коментар до “Кобзаря” Шевченка. Поезії до заслання. — К.: Наукова думка, 1964. — С. 136-183.

2. Франко І. Вказ. праця. — С. 14.
3. Качуровський І. Генерика і архітектоніка. — К.: Вид. дім. "Києво-Могилянська академія", 2005. — Кн. 1: Література європейського Середньовіччя. — 2005. — С. 38.
4. Там само. — С. 30.
5. Там само. — С. 30, 35.
6. Там само. — С. 25.
7. Барабаш Ю. Просторінь Шевченкового Слова. — К.: Темпора, 2011. — С. 376.
8. Там само. — С. 377.
9. Данте // Шевченківський словник. У двох томах. — Т. 1. — К.: Головна редакція УРЕ, 1976. — С. 182.
10. Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість. — К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. — С. 242.
11. Цит. за: Івакін Ю. Вказ. праця. — С. 169.
12. Аверинцев С. Софія-Логос. Словник. 2-е видання. — К.: Дух і літера, 2004. — С. 165.
13. Див.: Тівольє П., о. Споконвічні проблеми. — Львів: "Місіонер", 1997. — С. 195-196.
14. Шевченко Т. Три літа. Автографи поезій 1843-1845 років. — К.: Наукова думка, 1966. — С. 35.
15. Барабаш Ю. Вказ. праця. — С. 383.
16. Див.: Яременко В. Проблема обрядовіства в контексті творчої спадщини Тараса Шевченка: христологічний, історіософський та інші аспекти // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник, 2007 рік. — Кн. II. — Л.: Логос, 2007. — С. 271.
17. Смаль-Стоцький С. Вказ. праця. — С. 181; Завадка Б. Серце чистее подай. — Л.: "ФЕНІКС Лтд", МП "РАС", 1993. — С. 16.
18. Див.: Аверинцев С. Вказ. праця. — С. 188-189.
19. Івакін Ю. Вказ. праця. — С. 151.
20. Див.: Івакін Ю. Сатира Шевченко. — М.: Изд-во "Художественная литература", 1964. — С. 162.
21. Див.: Івакін Ю. Коментар до "Кобзаря" Шевченка. Поезії до заслання. — К.: Наукова думка, 1964. — С. 152-154.
22. Див.: Смаль-Стоцький С. Т. Вказ. праця. — С. 180; Дзюба І. Вказ. праця. — С. 246; Барабаш Ю. Вказ. праця. — С. 379, 388(примітка).
23. Дзюба І. Вказ. праця. — С. 246.
24. Автобіографія Николая Ивановича Костомарова // Русская мысль. — 1885. — № 5. — С. 211.
25. Цит. за: Костомаров В. І. Закон Божий (Книга буття українського народу. — К.: Либідь, 1991. — С. 12.
26. Смаль-Стоцький С. Вказ. праця. — С. 182.
27. Шевченко Т. Повне зібрання творів у шести томах. — Т. 6. — К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1964. — С. 315.
28. Див.: Смаль-Стоцький С. Вказ. праця. — С. 189.
29. Див., наприклад: Івакін Ю. Вказ. праця. — С. 162-165.
30. Кирило-Мефодіївське товариство: У 3 т. — Т.2. — К.: Наукова думка, 1990. — С. 328.
31. Барабаш Ю. Вказ. праця. — С. 372.

32. Цит. за: Івакін Ю. Вказ. праця. — С. 177.
33. Див.: Багряниця / <http://ru.wikipedia.org/wiki/Багряниця>.
34. Див.: Ряса / <http://ru.wikipedia.org/wiki/Ряса>.
35. Див.: Івакін Ю. Вказ. праця. — С. 173.
36. Див.: Шевченко Т. повне зібрання творів у дванадцяти томах. — Т. 1. К.: Наукова думка, 1989. — С. 483 (примітка).
37. Барабаш Ю. Вказ. праця. — С. 384.
38. Барабаш Ю. Тарас Шевченко: імператив України. Історію— й націософська парадигма. — К.: Вид. дім “Кієво-Могилянська академія”, 2004. — С. 96.
39. Качуровський І. Промінені силівети: Лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. — К.: Вид. дім “Кієво-Могилянська академія”, 2008. — С. 687-688.

SUMMARY

Vasyl Yaremenko

TARAS SHEVCHENKO'S APPEAL IN THE POEM “DREAM (COMEDY)” FROM THE CHRISTIAN AND HISTORIOSOPHICAL MEASURING

The Christian and historiosophical strata of Taras Shevchenko's poem “Dream (Comedy)” (“Son (Komediiia)”) are investigated and compared with Christian ethics.

Key words: Christ, mysticism, truth, conception, theology, harmony